

EGY VÁLSÁG ANATÓMIÁJA

MOLNÁR ANTAL

Marie-Madeleine de Cevins:

**Les franciscains observants hongrois de
l'expansion à la débâcle**

(vers 1450 – vers 1540)

Roma, Istituto Storico dei Cappuccini, Coll. San
Lorenzo da Brindisi, 2008. 687 oldal
(Bibliotheca Seraphico-Cappucina 83.)

Szokatlanul nagy terjedelmű és sokat ígérő monográfiával gyarapodott a ferences rend magyarországi történetének kutatása. Marie-Madeleine de Cevins közel hétszáz oldalon mutatja be a magyar ferenceség múltjának egyik legizgalmasabb, több jelentős történeti problémát felvető időszakát, az 1450-től 1540-ig terjedő majd egy évszázadot. A szerző a magyar történetírás régóta elkötelezett művelője, kiválóan ismeri a nyelvet, igen jól tájékozódik a szakirodalomban, és jó érzékkel nyúl a magyarországi történetírásban is fontos kérdések vizsgálatához. Doktori értekezését a városok és az egyház késő középkori kapcsolatainak történetéből készítette, amely munka mind francia, mind magyar nyelven napvilágot látott.¹ Ezt követően írta meg Szent István² és Mátyás életrajzát, ez utóbbi megjelenés alatt áll. Az itt ismertetett habilitációs értekezése pedig – nyilván a doktori disszertációban érintett egyik problémakör részletes kifejtéseként – a ferences obszervancia magyarországi sajátosságainak feltérképezésére vállalkozik.

Aki ismeri a késő középkori magyar egyháztörténelem forrásadottságait és historiográfiai tradícióit, valószínűleg kissé meglepve veszi kézbe ezt az impozáns könyvet. Nyilván ugyanazon okból, amelyről maga a szerző is nyilatkozik a kötet bevezetésében: a közismerten gyenge forrásadottságok mellett vajon érdemes-e ekkora munkát szentelni egy egyébként kétségkívül izgalmas, és számos fontos – nyilván aligha megválaszolható – kérdést felvető témának? A bevezetőt olvasva határozottan az volt az érzésem, hogy ebben az esetben – miként egyébként oly sokszor hasonló körülmények között – előbb született meg a monográfia ötlete, mint hogy sor került volna a források feltérképezésére. Cevins őszinte rácsodálkozással ír a szűkös magyarországi dokumentációról: sehol egy számadáskönyv, napló, háztörténet, fogadalmas-jegyzék, nekrológ vagy vizitációs jegyzőkönyv a vizsgált időszakból. Ezek hiányában a történészeknek be kell

érniük egy rendtartományi krónikával, két formuláskönyvvel, kiadott káptalani jegyzőkönyvekkel, néhány tucat – többnyire a téma szempontjából érdektelen – oklevéllel, vagyis főleg normatívnak tekinthető szövegekkel. A fennmaradt források nagy részét, illetve pontosabban a XX. századi közép-európai történelem viszontagságai miatt azoknál jóval többet, a XIX–XX. századi rendtörténészek már kiaknázták.³ Ez a historiográfiai hagyomány sok szempontból elavultnak tekinthető ugyan, mindenesetre tény, hogy ennek az időszaknak a ferences históriájára vonatkozó adatmennyiség csak új, egyébként eléggé reménytelennek tűnő felfedezésekkel gyarapítható.⁴

Új, szenzációs lelettel Marie-Madeleine de Cevins sem tudott előrukkolni, maradt a rendelkezésre álló szűkös anyag újraértelmezése, illetve nemzetközi

1 ■ Marie-Madeleine de Cevins: *L'Eglise dans les villes hongroises à la fin du moyen-âge (vers 1320 – vers 1490)*. METEM – Institut Hongrois de Paris, Bp.–Paris–Szeged, 2003.; Úó: *Egyház a késő-középkori magyar városokban*. Szent István Társulat, Bp., 2003.

2 ■ Marie-Madeleine de Cevins: *Saint Étienne de Hongrie*. Fayard, Paris, 2004.

3 ■ A két legtöbbet idézett monográfia: Szabó György Piusz: *Ferencrendiek a magyar történelemben. Adalékok a magyar ferencrendiek történetéhez*. Bp., 1921.; Karácsonyi János: *Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig*. I–II. Magyar Tudományos Akadémia, Bp., 1923–1924.

4 ■ A ferences rend történetének magyarországi kutatásáról, annak jelenlegi perspektíváiról jól tájékoztat a Piliscsabán 2002-ben rendezett rendtörténeti konferencia tanulmánykötete: *A ferences lelkiség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára*. I–II. Szerk. Óze Sándor, Medgyesy-Schmikli Norbert. PPKE BTK – METEM, Piliscsaba–Bp., 2005. (Művelődéstörténeti Műhely. Rendtörténeti konferenciák 1/1–2.).

5 ■ www.archiv.ofm.hu/fondjegyzek.html

6 ■ Bakács István: *Magyar Országos Levéltár P Szekció. Kisebbségi testületi, egyesületi és intézményi fondok. Repertórium*. Bp., 1970. (Levéltári Leltárak 51.) 16–19. old.

7 ■ Kollányi Ferencz: *Magyar ferenczrendiek a XVI. század első felében*. Athenæum, Bp., 1898. A tanulmány eredetileg az *Századok* 1897. évfolyamában jelent meg hét folytatásban.

8 ■ Pontos jelzete: Országos Széchényi Könyvtár, Kéziratár (= OSZKK) Cod. Lat. 432. Ennek anyagát természetesen Cevins is hasznosította.

9 ■ Jelzete: OSZKK Oct. Lat. 775. A kötet filológiai bemutatása: Csontos János: A magyarországi sz. ferenczrendiek latin levelezője 1532–1535-ből, a budapesti ferenczrendiek könyvtárában. *Magyar Könyvszemle*, 5 (1880) 51–85. old. A forrás közzétételén jelenleg dolgozom, előreláthatólag a Magyar Ferences Levéltár kiadásában lát napvilágot 2009-ben.

10 ■ Blasii de Zalka et continuatorum eius chronica fratrum minorum de observantia provinciae Boznae et Hungariae. In: Franciscus Toldy (ed.): *Analecta Monumentorum Hungariae historicorum literariorum maximum inedita*. I. Emich Gusztáv, Pest, 1862. 213–315. old. Reprint kiadása Érszegi Géza gondozásában: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Bp., 1986.

kontextusba helyezése. A bevezető és a kötet végén található forrásjegyzék részletesen, a külföldi kutatók eligazításának szándékával ismerteti a téma forrásait és szakirodalmát. A kiadatlan források nagyobb része a budapesti Magyar Ferences Levéltárban található. Erről az intézményről a szerző nem a leghízelgőbb módon nyilatkozik: anyagi eszközök és személyi kompetencia hiánya miatt a rendezés lassan és szakszerűtlenül történik, a kutatás pedig nehézkes (629. old.). Kétségtelen, hogy a magyarországi egyházi levéltárak 1990 után teljesen megváltozott körülmények között, merőben új feladatokkal szembe-sülve végzik a munkájukat, sokszor valóban nem ideális körülmények között. A szerző lesújtó kritikája azonban mégis túlzó. Mindenekelőtt való igaz, hogy a levéltárban a kutatáshoz kell némi „szerecsse” is, de az a fokú esetlegesség, amit Cevins sugall, egyáltalán nem jellemző az intézményre. A középkori okleveles anyag darabszintű jegyzéke a levéltár honlapján is olvasható,⁵ és helyben bármikor kutatható. Erős túlzás tehát, hogy senki sem tudja, mit rejtenek a falak és a szekrények, és hogy komoly meglepetésre kell a kutatóknak számítaniuk. Egyedül a gyöngyösi kolostor egy elfalazott feljárója mögül 1998-ban, váratlanul előke-rült (szinte kizárólag újkori) dokumentumok kutatása

ütközhet valóban nehézségekbe, hiszen köztük számos kötet és irat igen rossz állapotban maradt fenn, restaurálásuk folyamatosan történik.

Félrevezető a Magyar Országos Levéltárról adott ismertetés, miszerint az okleveles anyag kutatása problematikus, mert a ferences levéltár visszaköveteli az itt őrzött, ferences vonatkozású dokumentumokat (627. old.) – erre egyébként jogalapja sem lenne. A rend csupán az egykori kolostorainak az 1950 után a megyei levéltárakba került iratait kérte vissza, ezekről viszonylag részletes kimutatások állnak rendelkezésre. A Q szekció nem a családi levéltárakat, hanem az 1526 előtti gyűjteményt jelenti. A P 233 fondszám alatt őrzött „ferences szekció” nem valami titokzatos, a kíváncsi kutatói szemek elől elrejtett kincsbánya, amint a szerző sugallja, hanem a kötetben csak érintőlegesen tárgyalt mariánus ferences rendtartomány-nak az 1950-ben államosított levéltára. Mivel pedig a mariánusok régi levéltára 1920 után Pozsonyban

maradt, és egyébként kitűnő segédletekkel ellátva kutatható, így ez a gyűjtemény csak XVIII–XX. századi dokumentumokat őriz; tartalmáról pedig az 1970-ben nyomtatásban megjelent levéltári segédlet alapján bárki könnyen tájékozódhat.⁶ A Szegeden, a Csongrád Megyei Levéltárban (2005 óta immár szintén a Magyar Ferences Levéltárban) őrzött irategyüttes sajnos nem reprezentatív a megyei levéltárakban várható ferences

dokumentumok szempont-jából, miként azt a szerző sejteti (630. old.), hanem egy teljesen egyedülállóan gazdag gyűjtemény. Cevins szerint ez a fond a háború előtt a gyöngyösi kolostor-hoz tartozott – ez nem igaz, noha néhány kötet valóban gyöngyösi provenienciájú. A Csongrád Megyei Levéltárból Budapestre került gyűjtemény teljesen logikus módon a szeged-alsóvárosi ferences kolostor levéltára volt, amely 1950-ben került be a területileg illetékes megyei archívumba.

Ha már ilyen rosszak a magyarországi kutatási lehetőségek, akkor ott kellett volna mélyebbre fúrni, ahol a szerző elmondása szerint nem ütközött komolyabb akadályba: az Országos Széchényi Könyvtárban. Jelenleg ugyanis itt található az a formuláskönyv, amelyről Cevins úgy tudta, hogy a XX. század eleje óta lappang (24. old.), és amelyet kizárólag Kollányi Ferenc tanul-

mánya⁷ alapján használt. Míg az időben korábbi, 1510 és 1525 közötti formuláskönyv a szakirodalmi hivatkozások alapján könnyen elérhető,⁸ addig a másik, 1532 és 1535 közötti leveleket tartalmazó kötet 1950 után került a pesti (mariánus) ferencesektől a nemzeti könyvtár gyűjteményébe, és azóta nem használták fel a történészek.⁹ Azzal, hogy Cevins nem találta meg ezt a forrást, nagy lehetőséget szalasztott el, hiszen a XIX. századi tanulmányban csak részlegesen idézett adatok nem pótolják az eredeti dokumentum által kínált információt. Ugyancsak érdemes lett volna legalább röviden utalni arra, hogy az 1862-ben publikált ferences krónikának¹⁰ jelenleg nyolc kézírata ismert – közülük négy a budapesti ferenceseknél, kettő pedig az Országos Széchényi Könyvtárban, vagyis egyáltalán nem elérhetetlen gyűjteményekben. Kétségtelen, hogy az ezekkel kapcsolatos filológiai munka a magyar történettudomány adóssága, nem pedig egy francia történész feladata; ugyanakkor a magyar kutatás erre

A szeged-alsóvárosi ferences templom

vonatkozó eredményeit érdemes lett volna felhasználni, már csak azért is, mert ezek a sokszor vegyes tartalmú kötetek számos egyéb izgalmas dokumentumot is rejtenek.¹¹

A szerzőnek a jelek szerint Rómában sem volt alkalma levéltári kutatásokat végezni. Nem is említi a ferences rend központi levéltárát – egyébként teljes joggal, mert ez a gyűjtemény egy tűzvész miatt csak a XVIII. századtól kezdve tartalmaz iratokat. Az egyetlen idézett szentszéki archívum, a Penitenciária (Sacra Penitentiaria Apostolica) levéltárának a hazai kutatásával kapcsolatban a szerző ismét kritikai észrevételeket fogalmaz meg: a magyar vonatkozású anyag feltárása dőcögve halad, mert bizonyos kutatók (illetve egy konkrét személy, akit később meg is nevez) saját vadászterületüknek sajátították ki (23., 632. old.). Ehhez persze nem árt tudnunk, hogy a Penitenciária levéltára szintén nem tartozik az egyszerűbb kutatási terepek közé, és az intézmény szigorú kutatási szabályzata miatt a közöletlen dokumentumok és az adatok átadása is problematikusabb. Ez a körülmény nyilván megnehezíti a kutatók máskor szokásos együttműködését.

A szakirodalom áttekintése szintén kritikussá, de ebben az esetben a bírálóat kiegyensúlyozottabb és megalapozottabb. A XVIII–XX. századi ferences rendtörténeti munkák mind apologetikus szemléletű, pozitivistá adatgyűjtemények, amelyek nem igazán a mai történetírás problémái köré szervezik mondanivalójukat – ezt persze anakronizmus is lenne számon kérni rajtuk. Ugyancsak hiányzik mondandójukból a nemzetközi kontextus bemutatása, ami olykor téves interpretációkhoz vezetett. Cevins több fontos észrevétel tesz a szerzők forráshasználatáról, olyan mozzanatokat említ, amelyek valószínűleg elkerülték a magyar kutatók figyelmét: példának okáért előttem is rejtély, miért nem használta Karácsonyi János rendkívül alapos monográfiájában sem Kollányi Ferenc alapvető, fentebb idézett tanulmányát a XVI. század elejének ferences történetéről, sem az általa kiaknázott formuláskönyvet. Szóvá teszek ugyanakkor itt is egy-két apróbb pontatlanságot: a Toldy Ferenc által kiadott, fentebb említett ferences krónika nem egyezik meg az Euzebije Fermendžin által közölt, latin nyelvű rendtörténeti összefoglalóval¹² (21. old.) – ami már a terjedelem és az időhatárok futólagos összevetéséből is teljesen nyilvánvaló. A bolgár származású ferences historikus írása egy kronológiai összeállítás, nem pedig forrásközlés, amelyhez szerzője az obszerváns krónika mellett negyven (!) egyéb forrást és számtalan szakmunkát használt fel. Ugyanilyen jellegű tévedés a XVIII. századi jezsuita író, Bertalanffy Pált a XVI. századra datálni (454. old.). A historiográfiai szemle még izgalmasabb lehetett volna, ha a szerző bevonja vizsgálataiba a rendtörténetírás XVIII. századi kéziratot termékeit – elsősorban Blahó Vince nagyszabású művét –, amelyeket főleg az obszervancia-kép későbbi alakulásához forgathatott volna haszonnal. A XVIII. századi ferences történetírók (a szerző által

is említett Fridrich Orbán mellett elsősorban Blahó, Telek József, Nagy András és a mariánus Kósa Jenő) dolgozták ki azokat a fogalmi és értelmezési kereteket, teremtették meg azt a rendtörténeti narratívát, amelyek mentén a XIX–XX. századi egyháztörténészek a magyar ferenceség történetét ábrázolták.¹³

Ilyen forrásviszonyok mellett és ilyen historiográfiai környezetben milyen célt tűzhet maga elé a magyar ferenceségről franciául író szerző? Marie-Madeleine de Cevins könyvében alapvetően két nagyobb problémakört vizsgál. Egyrészt a rendelkezésre álló adatok, vagyis – amint a lábjegyzetek áttekintése alapján is nyilvánvaló – elsősorban Karácsonyi János monográfiája, Kollányi Ferenc tanulmánya, illetve a kiadott források¹⁴ és az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött, korábbi formuláskönyv adatainak problémaközpontú csoportosításával arra keres választ, hogyan jutott el a magyar obszervancia alig egy évszázadon belül történetének csúcspontjára a hanyatlás, sőt az összeomlás állapotába. Másképpen fogalmazva: vajon a hirtelen felfutás és a látványos expanzió csúpan felülről erőltetett fejlődés volt-e? S ezzel szoros összefüggésben: mennyiben tekinthetők a ferencesek a reformáció előfutárának? Másrészt a magyar fejleményeket el kívánja helyezni a ferences obszervancia

11 ■ A ferences krónika kéziratáról és a vonatkozó bibliográfiáról a legkorszerűbb tájékoztatást egy lexikonszócikk nyújtja: Keveházi Katalin: Ferences krónika. In: *Magyar művelődéstörténeti lexikon*. III. Főszerk. Kőszeghy Péter. Balassi, Bp., 2005. 84–85. old.

12 ■ E.[usebius] Fermendžin: *Chronicon observantis provinciae Bosnae Argentinae ordinis s. Francisci Seraphici*. *Starine JAZU*, 22. (1891) 1–67. old.

13 ■ Róluk és műveikről: Molnár Antal: A török kor emléke a ferences történetírásban: Blahó Vince kecskeméti búcsúbeszéde. In: uő: *Tanulmányok az alföldi katolicizmus török kori történetéhez*. METEM, Bp., 2004. (METEM Könyvek 45.) 129–153. old.

14 ■ A legfontosabb iratkiadás: Bunyitay Vince – Rapaics Rajmund – Karácsonyi János – Kollányi Ferenc – Lukács József: *Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából*. I–V. (1520–1551). Bp., 1902–1912.

15 ■ Szűcs Jenő: A ferences obszervancia és az 1514. évi parasztháború. *Levéltári Közlemények*, 43 (1972), 213–269. old.; uő: Ferences ellenzéki áramlat a magyar parasztháború és a reformáció hátterében. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 78 (1974), 409–435. old.

16 ■ Erdélyi Gabriella: Obszerváns és protestáns reform: a közösség és a földesúr hitváltása. (Esettanulmány). In: *Mezőváros, reformáció és irodalom*. Szerk. Szabó András. Universitas, Bp., 2005. (Historia Litteraria 18.) 7–25. old.

17 ■ A szempontunkból legfontosabb tanulmánykötete: Kubinyi András: *Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon*. METEM, Bp., 1999. (METEM Könyvek 22.).

18 ■ Tringli István: *Az újkori hajnala. Magyarország története 1440–1541*. Vince, Bp., 2003. (Tudomány – Egyetem).

19 ■ Jozo Džambo: *Die Franziskaner im mittelalterlichen Bosnien*. Dietrich-Coelde-Verlag, Werl/Westfalen, 1991. (Franziskanische Forschungen 35.).

20 ■ Itt csak egyetlen közismert munkára hivatkozom: Srećko M. Džaja: *Konfessionalität und Nationalität Bosniens und der Herzegowina. Voremanzipatorische Phase 1463–1804*. R. Oldenbourg Verlag, München, 1984. (Südosteuropäische Arbeiten 80.).

21 ■ Fügedi Erik: Koldulórendek és városfejlődés Magyarországon. In: uő: *Kolduló barátok, polgárok, nemesek. Tanulmányok a magyar középkorról*. Magvető, Bp., 1981. 57–88. old.

európai történetében, hogy rámutathasson a magyarországi ferencesség sajátos vonásaira.

Már előljáróban is leszögezhetjük: mindkét célkitűzés teljesen indokolt, hiszen a rend magyarországi történetének vizsgálatában két olyan aspektust képviselnek, amelyek eddig (talán egyedül Szűcs Jenő¹⁵ és legújabban Erdélyi Gabriella¹⁶ kivételével) alig voltak jelen a magyar kutatásban. A probléma elemzését nagyban elősegítik a hagyományos periodizációt áthágó időhatárok, amelyek a magyar történetírásban nem is annyira forradalmiak, mint a szerző véli, elég legyen itt csak Kubinyi András munkásságára¹⁷ vagy legújabban Tringli István összefoglaló munkájára¹⁸ utalni. A témaválasztást ezen túl az is izgalmassá teszi, hogy a szerző hozzászól néhány, a magyar történeti kutatásban is „izgalmat” kiváltó kérdéskörhöz, így a ferencesek és a parasztháború kapcsolatához, a reformáció geneziséhez vagy éppen az oszmán valláspolitikai megítéléséhez. A témát alapvetően kronologikus rendben tárgyalja, a négy fő fejezet az obszervancia történetének négy időszakát mutatja be: a kezdeteket (1450–1490), a csúcspontot (1490–1510), a válság kezdetét (1510–1525) és a bukást (1526–1540). Minden fő fejezet három további fejezetre, azon belül pedig három-három alfejezetre tagolódik, nagyon jól áttekinthetővé és értelmezhetővé téve ezáltal a szöveget.

A tárgyalt témakör sajátosságai miatt a kötet legfontosabb részeit – érzésem szerint legalábbis – az első és az utolsó nagy fejezet, a kialakulás és az összeomlás bemutatása jelenti. Az első időszak történéseit a kötet három fontosabb, az egész munka szempontjából meghatározó probléma összefüggésében ismereti: a magyar vikária kialakulása és expanziója, a magyar obszervancia sajátosságai és a siker okai. A magyar obszerváns vikária a boszniai vikáriától vált el 1448-ban, és a boszniai eredetnek számos következménye volt a további fejlődés szempontjából is. Ezért is lett volna érdemes nagyobb teret szentelni a boszniai ferencesség sajátosságainak. A szerző Jozo Džambo monográfiáján¹⁹ kívül csak a régebbi magyar egyháztörténeti irodalmat használta. Pedig a boszniai ferencesség kutatása az elmúlt évtizedekben komoly eredményeket hozott, mind a boszniai eretnység jellemzőit, mind pedig a ferencesség társadalmi gyökereit és hatásait, az obszervancia jellegzetes (erőteljes konventuális tendenciákat mutató) fejlődését vagy éppen az oszmán hatalommal való együttélését illetően.²⁰ A

magyar obszerváns vikária (némileg más körülmények között) részben reprodukálta az anyaintézmény fejlődését, vagyis a szerző által felvetett problémákhoz a boszniai példa ismeretében még közelebb kerülhetünk. Ugyanígy az 1448. évi elszakadás mozgatórugóit is világosabban látjuk, ha nem elszigetelten, hanem a bosnyák anyaprovinciától való XV–XVIII. századi leválásokkal összehasonlítva vizsgáljuk. Cevins

helyesen állapítja meg, hogy a szétválásban nem elsősorban etnikulturális okok játszottak szerepet, hanem a boszniai központtal fenntartott kapcsolatok meglazulása és az egyházfegyelmi különbségek. Ugyanakkor a későbbi, sokkal jobban dokumentált elszakadások és szeparációs kísérletek vizsgálata rávilágít, hogy mögöttük mindig kitapintható a kedvezőbb helyzetbe – és általában keresztény uralom alá – kerülő kolostorok anyagilag, egzisztenciálisan és később kulturálisan is motivált regionális öntudatra ébredése. Egyszerűbben fogalmazva: miért finanszírozták volna a bőségesen dotált magyarországi kolostorok a szegényebb és sokszor eladósodott boszniai intézményeket?

A magyar vikária expanziójának legfontosabb tanulsága, amint ezt Cevins is hangsúlyozza, hogy a terjeszkedés mind dinamikáját, mind pedig abszolút számadatait tekintve európai összehasonlításban is igen látványos, és (amint azt már Fügedi Erik óta tudjuk)²¹ alapvetően nélkülözi a városi jelleget. Az obszerváns kolostorok 90 százaléka új alapításként jött létre, és csak kilenc intézményt vettek el a konventuálisoktól. Nyilván ez a viszonylag csekély arány is magyarázza, hogy Magyarországon kevésbé elkeseredett konfliktusok jellemezték a rend két ágának viszonyát, mint Európában. A források hiánya miatt elég nehéz képet alkotni a magyar obszervancia sajátosságairól, a szerző óvatos és finom elemzése azonban a lehetőségekhez képest alapos látéleletet nyújt. Az 1499. évi atyai konstitúciók, a XVI. század eleji formuláskönyv exhortációi és Laskai Osvát prédikációi alapján Cevins megpróbálja európai keretekben elhelyezni a magyarországi mozgalmat. A magyar obszervánsok – a boszniaiakhoz hasonlóan – elzárkóztak az itáliai és a spanyol remete- és misztikus irányzatoktól, és elutasították a franciákra jellemző radikális szegénységmodellt is. Az obszervancia magyar változata tehát egy mérsékelt, konzervatív és intézményközpontú megújulást jelentett, amelynek lényege a regulahűség és a külsőségek pontos megtartása volt. A magyar vikária 1458 és 1502 között nem

Kapisztrán János serlege

az obszervánsok ciszmontán generális vikáriusához, hanem az egyetemes (tehát konventuális) rendfőnök alá tartozott, így egyrészt egyenrangúak voltak a konventuális rendtartománnyal, másrészt pedig kormányzatukat önállóban, az itáliai központtól függetlenül intézhették. Ezzel persze el is zárkóztak az újabb reform- és eszmeáramlatoktól, ami bizonyos fokú bezárkózást és később súlyos belső konfliktusokat eredményezett.

Mindennek egyik legfontosabb következményét Cevins abban látja, meggyőződés szerint helyesen, hogy a magyarországi konventuális ferencesek 1454. évi és 1508. évi reformjai után a rend két ága közötti egyházfegyelmi és szellemiségbeli különbségek egyre csökkentek. Igali Fábán reformstatútumai és 22 esztendőn át tartó provinciálissága gyakorlatilag egy obszerváns jellegű megújulást irányzott elő a magyar konventuális rendtartomány számára, egyedül a közös szegénység kérdését nem érintette. Nem véletlen tehát, hogy a reformált konventuálisok a XVI. század legelején olykor már obszervánsoknak nevezték magukat. Vagyis az obszervánsok sikereinek okai között, miként azt a szerző is hangsúlyozza, a konventuálisok hanyatlásáról aligha beszélhetünk, a magyar rendtartományban legfeljebb valamiféle „ellanyhulást” (Karácsonyi János kifejezése) regisztrálhatunk. Ugyancsak ezt az álláspontot erősíti, hogy a hívek köréből csak a századfordulón jelentkezett igény az obszervánsok megtelepítésére, a XV. században a városok és mezővárosok lakói tökéletesen elégedettek voltak a korábbi szerzetesi intézményekkel. Az első félszázad viharos sikereinek okát ezért a hatalmi háttérben, a pápaság, a királyi udvar és az arisztokrácia támogatásában keresi a szerző. A Szentszék számára a középkor végén a leghatékonyabb helyi képviselőket az obszerváns ferencesek jelentették. A franciskanizmus hagyományos törökellenes és missziós jellege, a pápaság célkitűzései és a sajátos magyarországi feladatok egybeesése miatt a XV. század pápai kiemelten segítette a magyar vikária térhódítását. Az obszervánsok kulcsszerepet játszottak a dél-magyarországi husziták és az ortodoxok térítésében, és az 1440-es évektől kezdve tábori lelkészként részt vettek a törökellenes hadjáratokban. A magyarországi terep jelentőségét mindennél világosabban mutatják a korszak két legfontosabb ferences szentjének, Marchiai Szent Jakabnak és Kapisztrán Szent Jánosnak a magyarországi küldetéseit. Ugyanezek a szempontok irányították a mozgalom felé a magyar királyok és (elsősorban délví-deki) arisztokraták figyelmét. Az uralkodói támogatás a csekély reprezentációs érték miatt nem elsősorban az alapításokban, hanem egyéb, sokoldalú hatalmi-jogi segítségnyújtásban nyilvánult meg. Az arisztokrácia a ferencesség talán legfontosabb társadalmi bázisát jelentette: a fundációk 60 százaléka az ő nevükhöz fűződik, amelyek háttérben a ferences kolostoralapítások költséghatékonysága mellett nyilván a fentebb említett hármast célkitűzést fedezhetjük fel. Az új rendi mozgalom iránt a legcsekélyebb érdeklődést a pol-

gárság mutatta: csupán négy alapítás mögött álltak városok, amelyek a vitákban egyébként is inkább a konkurencia pártját fogták.

A második korszak bemutatása főleg technikai és társadalomtörténeti jellegű kérdéseket tisztáz, szinte kizárólag a magyar forrásanyagra támaszkodva. Ugyanakkor itt is – miként a kötet többi részében – hasznos lett volna egy hangsúlyosabb nemzetközi, főleg általános rendtörténeti kitekintés, hiszen például a rendi adminisztráció általános dokumentumait és normatív szövegeit nem ismerve eléggé kétséges vállalkozás a magyar ferences rendi szervezet egyedi sajátosságainak vizsgálata. A magyar vikária a századfordulóra tökéletesítette szervezeti felépítését, ennek eredményeként nemcsak az obszerváns fegyelem hatékony megvalósítását biztosította, hanem a magyar egyházi intézményrendszeren belül is egyedülálló szervezeti szintet ért el. A rendtagok felvétele gondos szelekció után történt, amit szigorú noviciátus és alapos (nem feltétlenül egyetemi szintű) képzés követett. 1502-ben a vikária – elkerülendő a konventuálisok által erőltetett fúziót – visszatért a ciszmontán általános helynök joghatósága alá, ami viszont a közvetlenebb ellenőrzés mellett sem járt a magyar sajátosságok felszámolásával. Ezek a sajátosságok pedig a szerző által találón megalkotott „pragmatikus ferencesség” fogalmával írhatók le a legpontosabban: a ferencesek mindennapi élete nem a heroikus áldozatvállalás, hanem a rendszeres imaélet és a lelkipásztori munka köré szerveződött. Sem a szegénység, sem az aszkézis terén nem voltak eltúlzott követelmények. A világi hatalmasságok támogatása pedig az épületek és a liturgikus felszerelések bőségét eredményezte, ami Cevins szerint szintén nem a radikális szegénység és egyszerűség ideájának kedvezett.

Az obszerváns vikária a századfordulóra ért el egyházi és társadalmi kisugárzásának csúcspontjára. Egyrészt élvezték a hierarchia támogatását, többen közülük püspöki méltóságra is emelkedtek; részt vállaltak a világi papság reformjában, és számos esetben közvetítettek a Szentszék és a helyi egyház között. Anyanyelvűsége és erkölcsi tanításra épülő lelkipásztori munkájuk egyedülállóan nagy társadalmi befolyást biztosított számukra. Bár a rendtagok szociológiájáról a forrásaink semmit sem árulnak el, a származási helyek alapján a magyar kutatás eredményeit követve Cevins eléggé egyértelműnek látja, hogy

22 ■ Soltész Zoltánné: XVI. századi könyvgyűjtők kötetei a gyöngyösi műemlék könyvtár antikva-gyűjteményében. *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1964–1966.* Bp., 1966. 115–148. old.

23 ■ Jelzete: OSZKK Oct. Lat. 1220. A kötet filológiai ismertetése: Vízkelety András: Nádasdi Bálint omniáriuma és beszéde a fejedelmi tisztról. In: *Collectanea Tiburtiana. Tanulmányok Klaniczay Tibor tiszteletére.* Szerk. Galavics Géza, Herner János, Keserű Bálint. József Attila Tudományegyetem, Szeged, 1990. 121–128. old. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 10.)

24 ■ Lásd a 15. jegyzetben idézett dolgozatokat.

25 ■ Vö. pl. Vida Tivadar: Temesvári Pelbárt kapcsolata kora társadalmával. *Vigilia*, 41 (1976), 671–679. old.

a renden belül a nagyobb falvakból és mezővárosokból származók voltak túlsúlyban. Az obszervánsok szimpatizánsainak köre két társadalmi rétegből, az arisztokráciából és a gazdag parasztságból szerveződött, a támogatás pedig az adományokon túl számos egyéb formában (lelkivezetés, ferences kötődésű vallásos társulatok, *post mortem* beöltözés) is megnyilvánulhatott. A nők rendi kötődése elsősorban a harmadrendben öltött testet: a középkori Magyarországon egyedül nők alkottak ilyen jellegű közösségeket.

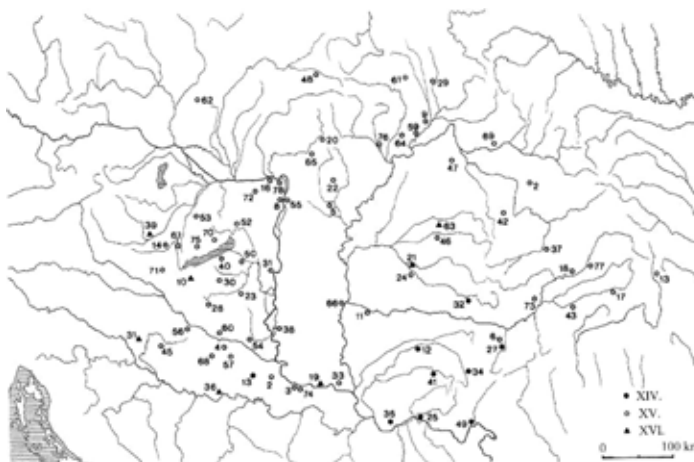
Az alig két évtizedes virágkort feltűnően gyorsan követte a rend hanyatlása, amit a szerző a korszak vallási kihívásaira adott inadekvát, konzervatív obszerváns válaszokkal magyaráz. Véleménye szerint a XVI. század elejének közismert vallási változásaira a rend vezetése későn és nem megfelelően reagált. A pápasággal szembeni hangos kritikák ellenére továbbra is a Szentszék leghűségesebb magyarországi képviselőjének számított, sőt a regula előírásai ellenére még a búcsúhirdetés anyagi részét is ők intézték. A devotio moderna térhódításával nem törődve a barátok továbbra is a cselekedet- és intézményközpontú valóságos hívei maradtak, elhárították a beginák vagy a laikusok igényeit az új devociós formákra. Képzésük színvonala ezekben az évtizedekben sem emelkedett, a műveltségük a hagyományos keretek között maradt. Cevins fenti megállapításai nagy vonalakban még igazak is lehetnek, viszont be kell vallanunk: ezekre az eszmetörténeti kérdésekre aligha rendelkezünk megfelelő forrásokkal. A szerző itt mintha megfeledezett volna az ítéleteire egyébként általában jellemző józan óvatosságról. A néhány idézett oklevélből vagy iratmintából még nem következik egyenesen, hogy a ferencesek érzéketlenek lettek volna a korszak iránt; amint a csíksomlyói kolostor ránk maradt könyvei vagy a XVII. század végi gyöngyösi könyvjegyzék sem alkalmas arra, hogy a két rendház, illetve tágabban a ferencesek XV. század végi szellemi „szklerózisára” következtessünk belőlük (292., 294. old.). Egyrészt a kronológia nyilvánvaló tényei miatt, másrészt mivel mindkét kolostor gyűjtőhelye volt a tágabb környék kolostori könyvtárainak; harmadrészt pedig szerintem semmi meglepő nincs abban, ha ezek a magyarországi kolostorok évszázadokkal később, kirívóan nehéz körülmények között a régi könyvanyagból a katolikus teológia és a ferences spiritualitás klasz-

szikusait őrizték meg, nem pedig a Cevins által reklamált erasmista és prerreformációs munkákat. Végül pedig éppen az 1514. év eseményeivel kapcsolatban ismeri el maga a szerző is, hogy nélkülük semmit sem tudnánk a rendtartományt megosztó belső válságról. Miért gondolnánk tehát, hogy a magyar obszervánsok műveltségéről az adott rendkívül szűkös forrásviszonyok között ilyen sommás ítéleteket fogalmazhatunk meg?

Egyébként ha valahol, hát ezen a téren valóban remélhetett volna a szerző felfedeznivalót a magyar forrásanyagban. A régi ferences könyvanyag feldolgozása egy évtizede folyamatban van, s minden bizonnyal éppen az ilyen kérdésekre ad majd meglepően új válaszokat. De addig is érdemes kézbe vennünk a gyöngyösi ferences könyvtár possessorairól negyven évvel ezelőtt publikált tanulmányt,

hogy megállapíthassuk: a barátok a Cevins által jelzettnél mindenképpen szélesebb szellemi horizonton tájékozódtak.²² Nagy kár, hogy a szerző ezt a dolgot nem használta, ennek ismeretében több sarkos kijelentését finomíthatna volna. Az egyik legjelentősebb ferences könyvgyűjtő, Nádasdi Bálint *omniárium*ának segítségével pedig a magyarországi barátok szellemi érdeklődéséről is árnyaltabb kép rajzolható – őt Cevins egyetlen szóval sem említi könyvében. Nádasdi Báthori András, a későbbi országbíró udvari papja volt az 1540-es években, aki 1551 táján a párizsi egyetemre küldte. Nádasdi ott kezdte el vezetni ezt a jegyzetgyűjteményt, saját bevallása szerint *pro stipanda labili memoria*. A kötetbe teológiai és magyar történelmi jegyzeteket, beszédeket, humanista levélformákat és Luther nézeteivel kapcsolatos feljegyzéseket írt – ez a bibliofil és humanista párizsi egyetemista ferences tehát eléggé hangsúlyos ellenpéldája a szerző által sugallt betokosodásnak.²³

A rend belső válságát és az obszervánsok szerepét az 1514. évi parasztháborúban Cevins alapvetően Szűcs Jenő tanulmányai²⁴ alapján ismerteti, akivel csak a barátok motivációjának kérdésében polemizál. Míg ugyanis Szűcs az 1970-es évek marxista történetírói paradigmájának értelmében a lázadó barátok mozgalmát szociális töltetűnek tartotta, addig Cevins (ahogyan egyébként a magyar kutatás is)²⁵ a vallási-lelkiségi szempontokra helyezi a hangsúlyt. Ezt az értelmezést támasztja alá, hogy a renden belüli feszültségek az 1460-as évekre, Varsányi István moz-

Obszerváns kolostorok a XIV–XVI. századi Magyarországon

galmára nyúltak vissza, és egészen a XVI. század első harmadáig nyomon követhetők. A magyar obszervancia hagyományos, pragmatikus vonalát képviselő rendi vezetés és a századforduló vallási mozgalmainak hatása alá kerülő ellenzék konfliktusai az 1510-es évek elején tetőztek. A rendi terminológiában „fiataloknak” nevezett barátok élesen kritizálták az egyházi intézményrendszert, a devotio moderna hatására a kontemplatív életformát preferálták, és tanításukban fontos helyet foglalt el a spiritualista gyökerű apokaliptika. Leghathatósabb támogatóik éppen az itáliai rendi vezetés által küldött komisszáriusok voltak, akik a magyar előjárónál sokkal érzékenyebben reagáltak az új vallási irányzatokra. A disszidens csoport – tagjai számáról, kilétéről egyébként semmit sem tudunk – ellenállásának „szelidebb” változatai (a botrányok, az engedetlenség és az aposztázia) a pápa megbízására a ferencesek által meghirdetett keresztes háború visszavonása után váltak valóban keményvé. Nagyon fontos hangsúlyozni, és ezt Cevins is megteszi: a ferenceseknek nyilvánvaló szerepük volt a parasztháború szellemi háttérének kimunkálásában, de ennek a hatásnak a közvetlenségét, illetve az „áttétek” számát aligha tudjuk pontosan meghatározni. Amint azt sem, hogy végül is hány ferences vett részt a harcokban. Másképp fogalmazva: az obszerváns rebellió és a parasztháború kapcsolata, illetve a barátok valamilyen fokú szerepe az eseményekben biztos, ennek dimenziói azonban nyilván örökre homályban maradnak. Cevins az egész válságfolyamat tárgyalásakor szívesen minősíti a „haladó” és a „konzervatív” jelzőkkel a két szemben álló csoportot (337. old.), ami viszont arra utal, hogy minden távolságtartása ellenére sem sikerült teljesen függetlenítenie magát a korábbi magyar marxizáló történetfelfogás hatásától. A parasztháborúnak a rend további sorsára gyakorolt hatását a szerző egyértelműen negatívan értékeli – ismereteink alapján helyesen. Az obszervánsok lendülete végképp megtört, az egyházi és világi hatalmasságok támogatásában visszaesés volt tapasztalható, és – ez az aspektus valóban figyelemre méltó – elvesztették a török elleni mozgósító szerepüket. A rendi vezetés vasszigorral állította helyre a rendet a rendtartományban, ugyanakkor nem mutatkozott késznek a párbeszédre az ellenzékkel és a meggyőzés szelidebb módozataira.

Az utolsó, nagy fejezet a magyarországi obszerváns ferencesség összeomlását mutatja be. Mint arra fentebb utaltam, az egész kötet mondanivalója szempontjából az első rész mellett ezt a részt érzem a lehangulósbabnak, ugyanakkor talán ez sikerült a leggyengébbre. A szerző a bukást három csomópont köré rendezve mutatja be: az obszervancia hanyatlása, a törökök pusztításai és a protestantizmus hatása. Az egyes jelenségek ismertetésében és értékelésében (egy kivétellel) igazából nincsenek súlyos hibák, de éppen az a többlet hiányzik, amelyet joggal várhatnánk el a munkától, már csak az előző három fejezet alapján is. Mindenekelőtt a fejezet és a könyv címében is szereplő összeomlás kifejezést erősnek és félrevezetőnek érzem.

Egyrészt azért, mert a vizsgált korszakban, 1540-ig igazi összeomlásról nem beszélhetünk. Másrészt pedig azért, mert a magyarországi ferencesség történetében megítélésem szerint nem az az igazán izgalmas, hogy a szerzetesség 100 százalékos pusztulása mellett miért szűnt meg a XVI. század végére a ferences kolostorok 90 százaléka, hanem sokkal inkább az, hogy miként maradhatott fenn az a bizonyos 10 százalék. Másképp fogalmazva: ebben a fejezetben nagyon hiányzik a nemzetközi kitekintés és a magyarországi egyháztörténeti kontextus pontos bemutatása. A szerző nyilvánvalóan ismeri a ferencesség modern nemzetközi irodalmát (erről a bibliográfiából mi is meggyőződhetünk), mégsem kapunk áttekintő és összefüggő képet más obszerváns rendtartományok XVI. századi hanyatlásáról. Vajon a hasonló helyzetű provinciák sikeresebben szálltak-e szembe a létüket fenyegető kihívásokkal? Magyarországi viszonylatban mindenesetre tény, hogy a rendkívül gazdag középkori szerzetességből egyedül a két ferences rendtartomány vészelte át a XVI. századot, ami mégiscsak arra utal, hogy annyira nem lehettek süketek a kor problémái iránt. A kontextus pontosabb ismeretében talán Cevins is takarékosabban bánhatott volna a ferencesek totális bukását minősítő jelzőkkel. Még akkor is, ha kétségtelen: az általános egyházi intézményes hanyatlás történetfelfogás hatásától a szerzetesség egyetlen csoportja, így az obszerváns ferencesek sem vonhatták ki magukat. Az előző század ideáljainak elhalványodása, a szegénységi előírásoknak tett kényszerű engedmények és főleg az identitásválság a rend kétségtelen hanyatlását (ha nem is teljes összeomlást) okozta. A fejezet legértékesebb részei éppen azok, amelyekben a szerző a káptalani határozatok és Kollányi tanulmánya alapján összegyűjti a rendtartomány vezetésének a túlélés érdekében kifejtett erőfeszítéseire vonatkozó adatokat. Ebből világosan kiderül: a barátoknak pontos képük volt saját helyzetükről, és igen bölcs önmérséklettel és tervszerűséggel vonták össze anyagi és személyi erőiket a megmaradás érdekében.

26 ■ Ezeket a tényeket a szerző által használt magyar szakirodalom is teljesen világosan bemutatja. Erdemes még kézbe vennünk: Takács Ince: *Magyar ferences aszkétikus élet és aszkétikus kiadványok, különös tekintettel a XVII. és XVIII. századra*. Szent István Társulat, Bp., 1942. (A Szent István Akadémia I. Hittudományi és Bölcséleti Osztályának Értekezései. III. kötet, 7. szám).

27 ■ Ezekről a kérdésekről a jelen ismertetés szerzője is többször írt, a vonatkozó nemzetközi szakirodalom kritikai ismertetésével: Molnár Antal: *Katolikus missziók a hódolt Magyarországon I. (1572–1647)*. Balassi, Bp., 2002. (Humanizmus és Reformáció 26.); uő: *Magyar ferencesek a hódoltságban*. In: *Szemelvények a szeged-alsóvárosi ferencesek ötszáz éves történetéből. A 2003. december 8-án rendezett konferencia előadásai*. Szerk.: Kiss István Didák, Vass Erika. Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány, Bp. – Ferences Rendház, Szeged, 2007. 37–61. old.

28 ■ Szűcs Jenő: *Sárospatak reformációjának kezdetei*. In: *Ráday Gyűjtemény Evkönyve*. II. Bp., 1982. 7–56. old.

29 ■ Szabó András: *Reformáció Északkelet-Magyarországon: meggondolkodtató esetek*. In: *Mezőváros, reformáció és irodalom*. Szerk. Szabó András. Universitas Kiadó, Bp., 2005. (Historia Litteraria 18.) 41–49. old. (itt: 47. old.).

Az ismertetett adatok a ferencesek rekrutációjáról, az adományok folyamatosságáról, a konfraternitások és a beginházak működéséről, a barátok gyóntatói és prédikatori megbízatásairól éppen nem az összeomlást sugallják, hanem – legalábbis időlegesen – a sikeres megkapaszkodást az egész egyházi intézményrendszer általános válsága ellenére.

A fejezet súlyos tárgyi tévedése, hogy nem vesz tudomást arról a tényről, hogy a magyarországi (eredetileg konventuális) rendtartomány 1517-ben elfogadta az obszervanciát. Ettől kezdve tehát két obszerváns rendtartomány (1523-tól a nevük szalvatoriánus és mariánus) működött Magyarországon; konventuálisok csak a XVII. század elején érkeztek újra az országba Lengyelországból és Itáliából.²⁶ Cevins ennek ellenére egészen a XVI. század derekáig, sőt végéig konventuálisoknak nevezi a mariánusokat, a két rendtartomány konfliktusát továbbra is obszerváns-konventuális harcként ábrázolja. Ennek – miként a szerző maga is bizonyította az előző fejezetben – az 1454. és 1508. évi reformok után sincs sok értelme, hiszen az obszerváns minták alapján reformált konventuálisok és a konventuális tendenciákat követő obszervánsok között – a közös tulajdon kérdését leszámítva – aligha lehettek meghatározó fegyelmi különbségek. Ez a különbségtétel 1517 után már intézményesen is megszűnt, vagyis, és ez már a cím- és a témaválasztás problémája is, ettől a dátumtól kezdve a kötetnek igazából tárgyalnia kellett volna a másik ferences rendtartomány történetét is (vagy elmondani az előszóban, hogy ezt miért nem teszi meg).

A ferencesek viszonyát az oszmán hódításhoz és a protestantizmushoz a kötet kiegyensúlyozottan, de szinte teljesen kontextus nélkül mutatja be. Az oszmán invázió a szalvatoriánus rendtartomány kolostorainak mintegy kétharmadát pusztította el közvetve vagy közvetlenül, 1543 után viszont a hódoltságban maradt kolostorok működését az oszmánok valláspolitikájuk értelmében engedélyezték. Maguk a barátok számos óvintézkedést tettek a nagyobb pusztulás elkerülése és az állandósuló háborús körülmények között a túlélés érdekében. Karácsonyi János monográfiája kétségkívül beszédes adatainak felhasználása mellett itt mindenképpen érdemes lett volna kitekinteni az oszmán valláspolitikai általános jellemzőire, és különösen a boszniai ferencesekkel szemben követett gyakorlatra, ami jó összehasonlítási alapot szolgáltathatott volna a magyarországi helyzet értékelésekor. Nyilván az sem véletlen, hogy a rend vezetése éppen a török uralom alá került területeken tartott meg két kolostort, hiszen pontosan tisztában volt a fennmaradás esélyeivel és a rendházak stratégiai jelentőségével.²⁷

A protestantizmus közvetlen hatása a vizsgált korszakban, 1540 előtt alig mutatható ki. Itt is érdemes lett volna több külföldi analógiát bemutatni, és sokkal jobban kellett volna hangsúlyozni az időszak átmeneti jellegét a felekezeti képződés szempontjából. Az adományok csökkenése és a kolostorok elfoglalása ebben a korai időszakban aligha írható még a reformáció

számlájára, miként Perényi Pétert sem tekinthetjük „lutheránusnak” (450. old.), amint azt éppen Szűcs Jenő bizonyította.²⁸ A reformátorrá lett ferencesek felsorolásakor a szerző óvatos, de nem eléggé: az újabb kutatás az általa elősorolt prédikátorok (így Kopácsi István és Sztárai Mihály) esetében (456. old.) is kétségbe vonta a ferences múltat.²⁹ Cevins ugyancsak távolságtartással kezeli Szűcs elméletét a parasztháborúban részt vett barátok reformátorrá válásáról, helyesen. A két jelenség közös nevezője nyilvánvalóan a korra jellemző lelki-szellemi nyugtalanság és az általános kultúrkritikai attitűd volt. A szerző a ferencesek reformációellenes fellépését összességében „nevetségesen gyengének” értékeli (466. old.), az első magyar ferences hitvitázót, Szegedi Gergelyt pedig egyetlen mondatban intézi el azzal, hogy ő konventuális volt (466. old.) – a fentebb elmondottak értelmében ez persze nem igaz. Ezt az ítéletet ismét túlságosan somnásnak érzem, hiszen az összeomlóban levő magyar katolikus egyházi intézményrendszerben mégiscsak a ferences rend volt az egyetlen szervezet, amely valamilyen stratégiával rendelkezett az új tanokkal szemben, akár szervezeti, akár szellemi síkon. Arra pedig, hogy erről miért tudunk ilyen keveset, szerintem az általa korábban leírtak értelmében maga a szerző is tudja a választ: ez a korszak a leginkább forráshiányos a magyar ferences historiában.

Marie-Madeline de Cevins monográfiájának komoly értéke a kötet végén található dokumentumközlés és a függelék. 43 latin nyelvű iratot publikál, egy oklevél kivételével az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött korábbi formulaskönyvből. Ezt követően öt térkép és öt grafikon segíti a pontosabb tájékozódást, majd pedig a kusztódiák áttekintő táblázata, a laikus konfráterek jegyzéke, a rend szervezetét bemutató ábra, végül pedig a vizsgált korszak obszerváns ferences kolostorainak adattára. Az illusztrációk között négy irat fotóját, illetve a ferences építészeti bemutató ábrákat és alaprajzokat tanulmányozhatunk az érdeklődők. A kötetet egy nagyon hasznos kronológiai összeállítás zárja, néhány pontatlansággal: nem szerepelnek a kötet szempontjából fontos 1517. és 1523. évi magyarországi változások, illetve II. József természetesen nem oszlatta fel a ferences rendet (620. old.). A kötet egyébként a pontosság és az akribia tekintetében messze kiemelkedik a külföldön megjelenő magyar történeti vonatkozású munkák közül. A helynevek írásmódjában pontosan rögzített rendszert használ, következetesen, csupán egy kisebb tévedést találtam: Diakóvár a középkorban nem a „szlavóniai bánóságban” (33. old.), hanem Valkó megyében volt. Ugyancsak nem adekvát (a szerző által kidolgozott rendszerrel sem) a Szlovákia országnév használata a középkorban.

A kötet végigolvasása után a recenzióban általánosabb kérdések is megfogalmazódtak: milyen célokat tűzhet ki maga elé egy külföldi szerző, ha magyar (vagy bármilyen más idegen nemzet) történetével kapcsolatos kutatómunkát végez, illetve

a lettre

őszi számának tartalmából

ZÁVADA

Závada Pállal Jánossy Lajos és Németh Gábor beszélget (litera-nagyvizit)

1968 MÁRCIUS, MÁJUS ÉS AUGUSZTUS

Tariq Ali: Hová lett az a düh, az a lelkesedés?

Neil Ascherson és Włodzimierz Kalicki a lengyel márciusról

Chris Reynolds a francia májusról

Daniel Cohn-Bendit: 68-nak vége: győztünk!

Petr Pithart: '68 eszméi és '89 valósága;

Arthur Phillips Kunderáról

Jakub Patočka, Jacques Rupnik, Aleksander Smolar: '68

Prágából és Varsóból nézve

Konrád György: Hatvannyolcasok

Jovica Acin, Bozsik Péter, Gianni Celati, Vojislav

Deszpotov prózája

Erhardt Miklós és a Trafó '68-as kiállításának képei

LETTRE ARC+KÉP:

Erhardt Miklós munkáit bemutatja Várnagy Tibor

A PORTUGÁLOK

José Gil és Eduardo Lourenço esszéi

José Eduardo Aqualusa, Nuno Bragança,

José Cardoso Pires, Mário de Carvalho,

Maria Velho da Costa, José Riço Direitinho

Luísa Costa Gomes, António Mega-Ferreira

José Luís Peixoto, Jacinto Lucas Pires,

Gonçalo M. Tavares prózája

Ruy Belo, Luís Felipe Castro Mendes,

Manuel Gusmão, Luís Miguel Nava,

Luísa Neto Jorge, Carlos de Oliveira versei

Varsányi Kata portugáliai fotóival

Vendégszerkesztő: Bense Mónika,

a verseket válogatta: Clara Riso

KOMMENTÁROK, VITÁK

Serge Audier a francia, Götz Aly a német 68-asokról

Bojtár Endre:

Családban marad – Esterházy Péter plagizál Danilo Kištől

Tzvetan Todorov: A szenvedélyek térképe

Sergio Benvenuto:

Szigorú atya, gondoskodó anya – jobb- és baloldal a

kapitalizmusban

Mikola Rjabcsuk: Hogyan lettem csehszlovák?

A Lettre kapható a jobb hírlap- és könyvesboltokban.

Megrendelhető ajándék előfizetésként is évi 1800 Ft-ért a Jelenkor

Kiadónál: www.jelenkor.com vagy e-mailen: lettre@c3.hu

milyen érdeklődésre tarthat számot, ha eredményeit publikálja? Meglátásom szerint hármás törekvés vezérelheti. Szerencsés esetben olyan forrásanyaghoz fér hozzá, amelyet az adott náció kutatói nem ismernek, és azt magas színvonalon szólatatja meg; ilyenkor kutatásai megkerülhetetlenek lesznek mind a nemzetközi, mind pedig a hazai kutatás számára. Ha erre nincs lehetősége, akkor a témának a nemzetközi kontextusban való elhelyezésével, markánsan új szempontok bevezetésével nyújt minőségileg újat, ami szintén izgalmas lehet mindkét terepen. A harmadik, talán legszerényebb program a magyar kutatás eredményeinek idegen nyelvű bemutatása, ami szintén nem haszontalan, főleg ha magas színvonalon történik, de a hazai publikumot kétségkívül kevésbé hozza izgalomba. Ebben a „rendszerben” ezt a kötetet a második és a harmadik „fokozat” közé tudnám elhelyezni. A magyar historiográfia alapos ismeretében, a nemzetközi kutatás kérdésfeltevéseit is figyelembe véve szedi problémaközpontú és értelmes rendszerbe a magyar pozitívista kutatómunka eredményeit. Ez egyébként egyáltalán nem lebecsülendő teljesítmény, hiszen gondoljunk csak bele: hány magyar témával foglalkozó külföldi kutató volt erre képes az elmúlt évtizedekben? Magam is tisztában vagyok a francia és a magyar történetírói narratíva különbségeivel, de ennek tudatában is úgy éreztem: a monográfia terjedelme és mondanivalójának sűrűsége nem minden ponton áll arányban egymással, és a sokszor rendkívül gyér forrásanyagból (vagy inkább a későbbi fejleményekből) kikövetkeztethető jelenségek bemutatásakor, értékelésekor óvatosabban kellett volna fogalmazni. Mindazonáltal a magyar történetírás nem járt rosszul Marie-Madeleine de Cevins kötetével: nyertünk egy összességében jó színvonalú, francia nyelvű könyvet, amely a középkor és az újkor fordulójának egyik igen fontos hazai egyház- és eszmetörténeti problémáját mutatja be a nemzetközi tudós világnak. Ha a munka teljes terjedelmének magyarra fordítása nem indokolt is, a szerző legfontosabb téziseit bemutató, rövidített magyar nyelvű kötet vagy tanulmány(ok) megjelenítése mindenképpen hasznos és megtermékenyítő lenne a hazai kutatás számára. □